

Albertas Vijūkas-Kojelavičius – heruliškos lietuvių kilmės teorijos pradininkas

JAN JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas, Šv. Martyno g. 78, PL-61809, Poznanė, Lenkija

El. paštas: jurjan2@poczta.onet.pl

Straipsnyje analizuojama Alberto Vijūko-Kojelavičiaus naujos teorijos apie lietuvių kilmę iš herulų, pakeitusios nuo XV a. įsivyravusių romėniškos kilmės teoriją, genėzė, heruliškos kilmės teorijos santykis su istoriografinėmis alternatyvomis, jos kūrimo metodika ir įtaka XVII–XVIII a. istoriografijai. Aiškinama, kodėl ši teorija, nesulaukusi dėmesio Lietuvos visuomenėje XVII–XVIII a., tapo populiaria XIX a. pradžioje.

Raktažodžiai: lietuvių kilmė, herulai, prūsai, gotai, alanai, herulų malda, herulų kalba, Litalanas, Vaidevutis, A. Vijūkas-Kojelavičius, K. Bohušas, Lazijus, M. Bielskis, A. L. Šlozeris, P. Poprockis

Tarp istoriografijos koncepcijų, aiškinančių lietuvių kilmę, ypatingą vaidmenį atliko XV a. antrojoje pusėje suformuluota teorija, kildinanti lietuvius iš senovės romėnų. Labiausiai paplitusi versija, kad lietuviai kilo iš romėnų bėglių, kurie, vadovaujami kunigaikščio Palemono (Polemono), į Lietuvą atvyko Nerono arba Atilos laikais. Ši „mokslinė legenda“ gyvavo beveik tris šimtmečius ir tapo svarbia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicijos dalimi. Bemaž lygiai tokią pačią įtaką istorinei Lietuvos elito sąmonei XIX a. pirmojoje pusėje turėjo koncepcija, kildinanti lietuvius iš herulų. Šią versiją inspiravo kunigo Ksavero Bohušo veikalas *Apie lietuvių tautos ir kalbos pradžią*, kuris buvo pristatytas Varšuvos mokslo draugų bendrijos posėdyje 1806 m, o išspausdintas po dvejų metų. Anuomet palankus šio darbo vertinimas aiškinamas dažniausiai bendromis kultūrinėmis epochos tendencijomis bei tuometine Lietuvos tautos raida. Dėmesį atkreipia tai, kad net Lietuvos praeities žinovai Bohušo herulišką lietuvių kilmės hipotezę buvo linkę laikyti naujoviška¹, nors prieš pusantro amžiaus ją pristatė žymus lietuvių mokslininkas, Vilniaus akademijos profesorius, kunigas jėzuitas Albertas Vijūkas Kojelavičius (1609–1677) savo įžymaus veikalas *Historiae Litvanæ* (1650)

¹ Net Joachimas Lelewelis, neigęs Bohušo novatoriškumą, nieko nepaminėjo apie Kojelavičiaus suformuluotą heruliškos lietuvių kilmės koncepciją. „Pastabose“ apie Bohušo veikalą pasakė: „Tai nėra naujas dalykas <...> Lietuvos herulišką kilmę prieš autorių [Bohušą – J. J.] žinojo kiti: *Hartknochas* <...>, o iš jo Naruševičius <...>, remdamiesi šia tariama herulų „Tėve mūsų“ malda, Lietuvą iš herulų kildino <...>“ (žr.: Lelewel 1809: 35). Lelewelio požiūrį į herulišką teoriją žr.: Lewaszkievicz 1990: 239–247.

pirmoje dalyje (toliau – Lietuvos istorija). Bemaž iki mūsų laikų tyrinėtojai, nors ir pastebėję, kad herulišką teoriją pirmą kartą suformulavo Kojelavičius, ne kartą buvo linkę pabrėžti, jog ją pagrindė Bohušas². Vis dėlto ir Kojelavičius, ir Bohušas savo išvadas padarė remdamiesi XVI a. paskelbtu Volfgango Lazijaus tekstu, vadinamu *Herulų poteriais*, kuris iš esmės buvo latvių „Tėve mūsų“ malda³. Kojelavičius mintį apie lietuvių kilmę iš herulų suformulavo savarankiškai, o Bohušą kažkiek tiesiogiai⁴ ir netiesiogiai paveikė Kojelavičiaus išvados. Nors Bohušas, išvardydamas mokslininkus, kurių darbai padėjo jam sutapatinti lietuvius su herulais, nepamainė Kojelavičiaus, jo *Lietuvos istorija* buvo jam žinoma; minėjo ją savo veikle, norėdamas pagrįsti savo požiūrį, jog lietuviškai kalbėjo ir polovcai⁵.

Kojelavičiaus novatoriškumas yra ryškesnis dar todėl, kad savo tezes jis pristatė tais laikais, kada nuo seno lietuvių bajorų mąstysenoje įtvirtintas požiūris į lietuvių kilmę iš romėnų vis dar vyravo mokslo srityje. Bohušo laikais toks požiūris buvo atmestas, todėl jį reikėjo pakeisti kita patrauklia pirmąkart Lietuvos istorijos versija.

Kojelavičiaus pradėta lietuvių kilmės iš romėnų teorijos revizija gana ryškiai siejasi su alternatyvių koncepcijų raida⁶. Čia turiu omenyje požiūrius, susiformavusius dėl prūsų istoriografijos įtakos. Bendrais bruožais sukurtame, Erasmo Stelos (tikr. Johann Stüler) ir Simono Grunau praturtintame mitiniame Prūsijos senovės vaizde, kuriame buvo daug gotų / alanų motyvų⁷, nepritrūko vietos lietuviams. Lietuvių protėviu buvo laikomas Litalanas (Litalalanus, Lyttpho), vienas iš pirmojo prūsų karaliaus Vaidevučio (Vidvutus, Widowuto)⁸ sūnų; iš kitų sūnų buvo kildinamos kitos prūsų gentys⁹. Senovinę prūsų praeitį mininti Stelos ir Grunau koncepcija, kuri išaugo grindžiama populiariomis gotų ir sarmatų istoriografijos idėjomis, buvo tarsi iššūkis hipotezei, kildinančiai lietuvius iš romėnų.

Nepaisant to, kad ankstesnė istoriografija tapatino lietuvių žemiečius prūsus su getais / gotais¹⁰, ši hipotezė lenkų istoriografijoje buvo akceptuojama nuo Jano Dlugošo (Jan Długosz) laikų. Esminė išimtis buvo Martynas Bielskis, kuris nesutiko su lietuvių kildinimu iš romėnų, laikydamas juos, panašiai kaip ir prūsus, gotų palikuonimis¹¹.

Gotiška ar gotų / alanų koncepcija nebuvo mažiau fantastiška už teoriją, kildinančią lietuvius iš romėnų, tačiau ji buvo pranašesnė, nes aiškino prūsų ir lietuvių kalbų giminystę jų bendra kilme. Šiuo klausimu lietuvių kilmės iš romėnų teorija buvo kupina prieštaravimų, neišvengė jų ir Dlugošas¹², o praėjus šimtmečiui su jais galvėjęsi Motiejus Strijkovskis (Maciej Strykowski). Pastarasis šį klausimą bandė išspręsti kurdamas sudėtingesnę lietuvių

² Ochmański 1990: 22.

³ Bohušas herulų teoriją grindė plačiai, tačiau jo išvadas lėmė „herulų maldos“ pripažinimas lietuviška.

⁴ Iš autorių, padėjusių Bohušui herulus sutapatinti su lietuvių protėviais, paminėjo Christoforą *Hartknochą*, kuris savo nuomonę apie herulus grindė remdamasis Kojelavičiumi (płg. 32. išnašą). Apie Hartknocho lietuvių kalbos tyrinėjimus žr.: Sabaliauskas 1979: 8–9.

⁵ Bohusz 1808: 102.

⁶ Romėniškos teorijos reviziją lėmė keli veiksniai, tarp jų ir visuomeniniai. Žr.: Niendorf 2006: 61–63.

⁷ Apie naujesnę „pradžios mitų“ literatūrą senųjų prūsų istoriografijoje žr.: Hackmann 2003: 143–171.

⁸ Skliaustuose pateiktos vardų formos pagal Erazmą Stelą ir Simoną Grunau.

⁹ Stella 1870: 294–295; Grunau, 1875: 68–76. Pagal Stelą, Vaidevutis turėjo 4 sūnus, Grunau padidino jų skaičių iki 12.

¹⁰ Strzelczyk 1984: 378–380.

¹¹ Bielski 1551. Kiti leidimai 1554, 1564 metais.

¹² Dvejodamas pripažino nepriklausomą nuo prūsų lietuvių kilmę. Pirmuosius kildino iš romėnų, tačiau prūsų protėviais laikė atvykėlius iš Bitinijos. Apie Dlugošo požiūrį į prūsų kilmę formavusius šaltinius žr.: Rowell 2004: 91–100.

genezės vaizdą. *Dorybės šauklyje* (1574), rašydamas apie „šlovingą lietuvių tautos kilmę“, mini kimbrus ir gotus bei pateikė legendą apie Vaidevutį (Wedenuto) ir jo sūnus, o romėnų protėvius priskyrė tik lietuviškai bajorijai; tą patį netrukus pakartojo Aleksandras Guagninis (1576)¹³. Nors Strijkovskis pripažino atskirą bajorijos ir liaudies kilmę, vis dėlto šiuo klausimu nebuvo nuoseklus: savo *Kronikoje* (1582) teigė, kad lietuvių „senoviškoji“ bajorija yra kilusi ir iš „italų“ (romėnų), ir iš gotų, o „prastuomenė – ir iš senųjų bei narsiųjų gepidų, sudūvių ir alanų <...>. Nors ir iš šios paprastos liaudies laikui bėgant tikrosios lietuviškos ir žemaitiškos bajorijos dalis <...> pasidaugino <...>“¹⁴.

Lygindamas įvairius lietuvių kilmės požiūrius Strijkovskis stengėsi taip juos derinti, kad kuo mažiausiai pakenktų jo mylimiausiai „romėnų protėvių“ versijai. Kurdamas gotų, romėnų ir lietuvių praeities viziją, kažkiek palengvino kelią heruliškai teorijai.

Kojelavičiaus laikais lenkų-lietuvių valstybėje gotais buvo domimasi daug labiau negu Strijkovskio gyvenamuoju metu, nes Vazų dinastija, valdanti Abiejų Tautų Respubliką (Rzeczpospolita) nuo XVI a. pabaigos, buvo kilusi iš Švedijos, kurioje gotų mitas buvo itin smarkiai paplitęs¹⁵. Branevo (Braunsbergo) Jėzuitų kolegijoje, kurioje Kojelavičius kurį laiką (1644–1645) dėstė teologiją, mokėsi gana daug katalikų švedų jaunimo. Manau, kad šiuo gyvenimo laikotarpiu Kojelavičius stengėsi iš naujo įminti lietuvių kilmės mįslę. Nors Vilniaus jėzuitas sėmėsi įkvėpimo iš Lietuvos gotų ir sarmatų praeities, tačiau, panašiai kaip Strijkovskio gotų ir romėnų koncepciją, ją vertino atsargiai. Savajai lietuvių istorijai pritaikydamas legendą apie Vaidevutį ir jo sūnus, kai ką pakeitė ir patikslino, ir tai iš dalies lėmė, jog savo dėmesį skyrė lietuviams, o ne prūsams. Reviduodamas požiūrį į romėniškus lietuvių protėvius jis nuėjo dar toliau negu Strijkovskis.

Savąją senovės Lietuvos istorijos koncepciją Kojelavičius formulavo remdamasis įvairia istoriografija bei savo kalbotyros tyrimais. Kilęs iš smulkiosios Kauno pavieto bajorijos bei Kauno miestelėnų¹⁶, tikriausiai nuo vaikystės mokėjo lietuvių kalbą ir galėjo šiek tiek pramokti latviškai. Šių dviejų kalbų panašumas galbūt paskatino atsisakyti požiūrio, pagal kurį Lietuvos pavadinimas buvo etimologizuojamas lotynų kalbos pagrindu¹⁷. Visų pirma filologinis metodas, atliktas pagal XVII a. standartus, buvo pamatas tapatinti herulus su lietuvių ir žemaičių bei jų artimiausių žemiečių protėviais, tarp kurių, be latvių, prūsų ir jotvingių, buvo dar ir polovcai bei pečenegai¹⁸. Lazijaus paskelbta *Herulų malda* Kojelavičiui buvo raktas šių genčių kilmei nustatyti. Taigi austrų humanistas nesąmoningai, bet iš esmės prisidėjo prie heruliškos teorijos atsiradimo.

Volfgangas Lazijus (Wolfgang Lazius, 1514–1565) buvo vienas didžiausių ano meto mokslo autoritetų. Kaip ir jo tėvas, Simonas Lazijus (mirė 1532), studijavo filosofiją ir mediciną gimtoje Vienoje bei Ingolštate. 1541 m. tapo Vienos universiteto Medicinos fakulteto profesoriumi, du kartus buvo jo rektoriumi (1546 ir 1560 metais). Pasižymėjo ne tik medicinos, bet ir geografijos, kartografijos ir istorijos srityje. Už nuopelnus istorijai buvo pramintas universalioju žmogumi. Iš istoriografijos veikalų ypatingą šlovę įgijo *Vienos istorija* (*Vienna Austriae*. Basel, 1546) bei veikalas, skirtas didžiajam tautų kraustymuisi (*De gentium migrationibus...*). Antrajame veikale (pirmą kartą išspausdintas 1557 m., Bazelio

¹³ Jurkiewicz 2007: 73.

¹⁴ Strykowski 1985: 80.

¹⁵ Strzelczyk 1984: 363–370; Friedrich 2005: 127–132.

¹⁶ Kiaupa 2004: 356–367.

¹⁷ *Historiae Litvanae...* 1650: 8; Vijūkas-Kojelavičius 1989: 46.

¹⁸ Pagal populiarų tuometinės istoriografijos požiūrį (su kuriuo, beje, sutiko ir Strijkovskis).

J. Oporini spaustuvėje ir dar du kartus tame pačiame amžiuje) Lazijus tarp kitų genčių aprašė herulų genties istoriją, šiai temai veikalo XII knygoje paskirdamas gana didelį fragmentą¹⁹. Pirmiausia apibūdino herulų išvaizdą bei aprangą pagal tuo metu populiarias historiografijos schemas, aprašė jų papročius, kalbą, kilmę, pirmines ir vėlesnes sodybas, kraustymąsi, karo veiksmus²⁰. Papildomos informacijos apie herulus pateikė kitose veikalo dalyse (pvz., XI knygoje rašė apie krikščionybės tarp jų platinimą).

Mūsų svarstymams esminės yra Lazijaus pastabos apie herulų kalbą, visų pirma jo tariamos herulų maldos „Tėve mūsų“ „atradimas“. Vienos humanistas teisingai herulų kalbą pripažino germanų kalba, kaip argumentu remdamasis herulų vadų (karalių)²¹ vardų klasifikacija. Vis dėlto klydo sakydamas, kad herulai išliko iki jo laikų Meklenburgijoje tik kitu pavadinimu – „verulai“ ir kalbėjo savo senoviška kalba. Norėdamas tai įrodyti pateikė herulų, o iš tikrųjų latvių „Tėve mūsų“. Tikriausiai jį suklaidino fantastiniai, galbūt iš Meklenburgijos sklindantys pasakojimai, kuriuose, išskyrus esminį herulų ryšį su Meklenburgija (bet tik atsižvelgus į didžiojo tautų kraustymosi epochą, o ne į XVI a.), vienintelė teisinga informacija, kad maldos kalba yra gyva. Šios maldos priskyrimas herulams ir kartu jų pripažinimas germanų gentimi sukėlė Lazijui nemažai sunkumų. Reikėjo įrodyti, kad kalba, kuria buvo parašyta malda (Vienos mokslininkui skambanti egzotiškai), turi bruožų, rodančių jos germanišką kilmę. Lazijus pateikė maldos vertimą į lotynų kalbą kartu su atitinkamų žodžių etimologija²². Jis pripažino, kad dalis žodžių yra germanų („teutonų“) kilmės, kiti žodžiai, anot jo, buvo kilę iš lotynų kalbos, dar kitus apibūdino kaip „barbariškus“, bet tai neneigė jų germaniškos kilmės. Nepaisant klaidingų Lazijaus etimologinių išvadų, jo pateiktas vertimas buvo taisyklingas, ir tai liudija, kad jis turėjo pažodinį lotynų arba vokiečių „herulų maldos“ vertimą.

Susipažinęs su Lazijaus veikalu Kojelavičius konstatavo, kad herulų maldos kalba skambėjo taip, kaip tada kalbėjo lietuviai ir latviai²³, ir jam tai buvo pagrindinis herulų tapatinimo su lietuviais įrodymas. Be to, rėmėsi herulų ir senovės lietuvių teisių, tikėjimų bei papročių analogija, taip pat senovės Lietuvos kunigaikščių ir herulų vardų panašumu (Živinbutas, Algimantas, Narimantas).

Kojelavičiaus svarstymus apie lietuvių kilmę iš herulų ir senąją Lietuvos praeitį išsamiai aptarė Juozas Jurginis savo knygoje *Legendos apie lietuvių kilmę* (Vilnius, 1971: 104–118). Trumpai juos priminsime.

Kojelavičius herulams priskyrė vietą Europos Sarmatijoje, o jų istoriją, į kurią įtraukė legendą apie Vaidevutį, laikė pačia seniausia lietuvių ir jiems giminiškų genčių istorija, apimančia seniausius laikus iki X amžiaus.

Prūsų historiografijoje paplitusią teoriją apie senovės lietuvių ir alanų tapatumą²⁴ Kojelavičius pritaikė savo koncepcijai, laikydamas alanus herulų šaka, kuri pradžioje apsi-

¹⁹ Naudojosi 3-uoju šio veikalo leidimu (Frankfurtas prie Maino, 1600). Žr.: Lazius [1557]. Toliau cituojama iš šio leidinio.

²⁰ Taip pat palygino herulų karalių katalogus, kuriuose buvo išvardyti iš dalies mitiniai ir istoriniai asmenys.

²¹ Lazius [1557]: 628 („Lingvam Herulorum Teutonicam exitisse, docent nomine regum quos habuerunt“).

²² Plg.: Meringer 1895: 490–491 („herulų maldos“ tekstas ir jo vertimas – Lazijaus komentaras iš 1-ojo *De gentium* leidimo).

²³ *Historiae Litvanae* 1650. I: 6 („[lingua]...quam inter Litvanos ac Lotavos usus hodie retinet“); Vijūkas-Kojelavičius 1989: 45.

²⁴ Lietuvius su alanais, atsižvelgdamas į pavadinimo panašumą (alanai – litalanai – litfanai), sutapatino jau Stela, žr.: Stella 1870: 294. Šį požiūrį M. Strijkovskis bandė pritaikyti savo išvadoms, žr.: Strykowski 1846: 22, 43–44, 46 ir kt.

gyveno Lietuvos žemėse – tarp Nemuno, Neries ir Dauguvos. Alanų / herulų likimą nusakė pagal Stelos metraštinį pasakojimą²⁵. Jis aprašė, kaip imperatoriaus Valentiniano III laikais (366 m.) kartu su giminiškėmis gentimis alanai / herulai išvyko į Romos imperijos žemes, o po pralaimėjimo, vadui Litalanui (Littalanus) patarus, iškeliavo pas giminiškus prūsus ir apsigyveno jų žemėse²⁶. Šioje savotiškoje prūsų-alanų / herulų bendrijoje įsiviešpatavo anarchija, kuri pasibaigė išrinkus valdovą – senį Vaidevutį (alaną), valstybės įkūrėją Prūsijoje. Šis prieš mirtį padalijo šalį sūnums, iš kurių jauniausias, Litalanas jaunesnysis, vengdamas konflikto su broliais, 373 m. paliko Prūsiją ir išvyko į senąją alanų / herulų tėvynę – Lietuvą. Lietuva (Litvania) ir Latvija (Lotvia seu Lotavia) buvo pavadintos remiantis jo vardu. Abiejų šalių pavadinimų kildinimas iš vieno vado vardo nebuvo naujiena, bet Kojelavičiaus veikale įgijo papildomą prasmę, nes pabrėžė lietuvių ir latvių kalbų artumą. Šių tautų giminystės pabrėžimas turėjo mokslinę vertę, o atsižvelgiant į tuometinį Respublikos ir Švedijos konfliktą dėl Livonijos, galima kalbėti ir apie politinį jo aspektą.

Lietuvių istorikas glaustai aptarė anų metų herulų veiksmus, ypač jų dalyvavimą karuose Italijoje ir kituose kraštuose. Laikė neabejotiną faktą, kad lietuvių (Alanorum seu Litvanorum) kariuomenės kartu su kitais herulais ir giminiškėmis gentimis (gotais, vandalais, longobardais) dalyvavo žygiuose į Romos imperiją.

Kojelavičius neatsisakė pasakojimo apie atvykėlius iš Italijos – Palemoną ir jo žmones, bet tiksliai jį pritaikė savo koncepcijai. Jo manymu, atvykėliai buvo ne Romos aristokratai, bet herulų palikuonys, kurie nuo seno gyveno Italijoje. Iš šio krašto jie išvyko X a. pradžioje, kai šalis paskendo vidaus kovose²⁷. Tai leido Kojelavičiui pašalinti iš pasakojimų vieną ryškiausių jo anachronizmų, tai yra ilgaamžį kelių Palemono palikuonių kartų valdymą Lietuvoje. Kojelavičius, pakeitęs italų atvykėlius herulais, atgaivino Strijkovskio paneigtą bendrą Lietuvos bajorijos ir liaudies kilmę. Taigi mitas apie „Romos palikuonis“ išliko, nors nebuvo toks ryškus. Palemono ir jo draugų kraustymosi perkėlimas į X a. ir jų kaip herulų apibūdinimas sudavė smūgį svarbiausiai lietuvių iš romėnų kilmės teorijos daliai. Tiesą sakant, mokytų XVII a. žmonių vaizduotėje herulai, panašiai kaip longobardai, gotai ar gepidai, atitiko reikalavimus, suteikiančius jiems teisę būti atskirų garbingų Europos tautų ar dinastijų pradininkais, bet tuo požiūriu jie neprilygo romėnams. Tad galima manyti, kad daliai lietuvių bajorijos jos senovės Romos aristokratijos pradininkų pakeitimas X a. herulų vadais buvo tarsi degradacija²⁸; kita vertus, tokia transformacija galėjo patikti bajorijai, nepretendavusiai į romėnų kilmę.

Heruliškos lietuvių kilmės teorijos pagrindas buvo klaidingas. Lazijus latvių „Tėve mūsų“ pripažino herulų malda, ir tuo remdamiesi vėlesni tyrinėtojai (pradedant Kojelavičiumi)

²⁵ Vis dėlto Stelos pasakojime alanai nėra siejami su herulais (ko gero, Kojelavičius rėmėsi Stelos pasakojimu, lygino jį su Strijkovskio *Kronika*).

²⁶ Stela nenurodo nei alanų į Romą žygio datos (366 metai yra Strijkovskio *Kronikoje*), nei vado vardo.

²⁷ Nors Palemono ir jo žmonių keliavimo datą nustatė 924 m., bet ją laikė orientacine (žr.: Kojalowicz 1650. I: 31; plg.: Wijuk Kojalowicz 1897: 2).

²⁸ Apie lietuvių oligarchų dinastijos atsargų požiūrį į Kojelavičiaus lietuvių kilmės iš romėnų teoriją gali liudyti 1666 m. Radvilų genealoginė lentelė, sudaryta Jano Juzefo Naronskio (mirusio 1678 m.), įžymaus kartografo Józefo Naronovičiaus-Naronskio sūnaus. Radvilai kildinami čia yra iš Dausprungo (Dorsprungo), Palemono bendražygio. Lentelėje yra pateikiami paties Palemono ir kitų jo trijų bendražygių genealoginiai medžiai, ją papildė istoriniai komentarai, kuriuose „Romos kunigaikščių“ atvykimas į Lietuvą aiškinamas tuo, jog po laimėjimo su Pompėjumi juos išginė Julijus Cezaris. Čia susiduriame su tradiciniu požiūriu, vyravusiu seniausioje Lietuvos istorijoje, kuris atsirado, Radviloms užsakius, po keliolikos metų, kai buvo išspausdinta Kojelavičiaus *Lietuvos istorija* (žr.: *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*. F. 1280. Ap. 2. B. 9).

herulus tapatino su lietuviais, prūsais arba latviais. Šios klaidos turėjo įtakos Naujųjų Amžių Europos mokslo informacijai.

Nežinoma, iš kur ir kaip Lazijus gavo latvių maldos tekstą. Į šį klausimą XIX a. pabaigoje bandė atsakyti vokiečių kalbininkas Rudolfas Meringeras. Jį iš pat pradžių sudomino latvių „Tėve mūsų“ trečiajame Martyno Bielskio²⁹ *Pasaulio kronikų* leidime (1564), ir net hipotetiškai buvo linkęs manyti, kad lenkų istoriografas šios maldos tekstą pasiėmė iš *De gentium migrationibus*³⁰. Įrodžius šią hipotezę tektų pripažinti, kad Bielskis „herulų maldą“ teisingai identifikavo kaip *de facto* latvių, gerokai anksčiau, negu tai nustatė kalbotyrininkai (XIX a.). Vis dėlto, kai žymus kalbininkas, vienas iš baltų kalbotyros kūrėjų Adalbertas Bezzenbergeris atkreipė dėmesį į latvių „Dievo maldos“ tekstą žymioje Sebastijono Miunsterio (Sebastianus Münster) *Kosmografijoje*, Meringeras pakeitė savo požiūrį į šaltinį, kuriuo naudojosi Bielskis. Šiame vokiečių kalba parašytame veikalė, pirmą kartą išleistame 1544 m., buvo pateiktas kartografinis bei aprašomasis tuo metu žinomo viso pasaulio vaizdas. Šio veikalo populiarumą liudijo tai, jog jis XVI–XVII a. daug kartų buvo išleistas vokiečių kalba, išverstas į lotynų bei kitas kalbas. Pirmuosiuose *Kosmografijos* leidimuose nėra latvių maldos. Ją randame tik 1550 m. veikalo leidimuose (lotynų ir vokiečių kalbomis), ir tai yra pirmasis spausdintas latviškas tekstas³¹. Šis latvių literatūros istorijos faktas Miunsteriui suteikė tvirtą poziciją.

Mokslininkas, prieš paskelbdamas „Tėve mūsų“ tekstą, pateikė pastabas, kurios liudijo, jog jis gana gerai perprato Livonijoje esančius kalbinius santykius. Kaip pagrindinį asmenį, teikiančią tokią informaciją, įvardijo Johaną Hezentoterį (Johann Hasentödter, 1517–1586), kurį apibūdino kaip puikų „daugelio kraštų ir karalysčių“ žinovą; dar pridūrė, kad Hezentoteris Livonijos ponų dvaruose praleido ilgesnį laiką, kur buvo užsiėmęs kanceliariniais darbais. Iš Miunsterio pastabų galime daryti išvadą, kad jis latvių maldos tekstą įgijo iš Hezentoterio³².

Meringeras, išanalizavęs Miunsterio (1550), Lazijaus (1557) ir Bielskio (1564) paskelbtus „Tėve mūsų“ tekstus, nusprendė, kad pirmojo tekstas buvo bendras šaltinis likusiesiems. Šios nuomonės taiklumą patvirtino Ignacy Chrzanowski, nuodugnai ištyręs Bielskio tekstą³³. Kitaip šis klausimas atrodo Lazijaus atveju. Abejonių kelia faktas, kad savo išvadose jis

²⁹ Bielski 1564. S. k. 438 r. (egz. Biblioteki Kórnickiej, Cim. F 4063). Toliau cituojama iš: Bielski 1564 (plg. fotoofsetinį šio egzemplioriaus leidimą – Warszawa, 1976).

³⁰ Meringer 1895: 492–493.

³¹ Kolbuszewski 1982: 419. Manoma, kad pirmieji spausdinti tekstai latvių kalba pasirodė anksčiau, bet jų iki šiol nerasta.

³² *Cosmographia...*: 789 („Haec pro bona parte habeo a Johanne Laprocida, homine multarum regum et regionum expertissimi“). Naudojuosi elektronine 1552 m. leidimo versija: Biblioteca Nacional Digital: <http://plrl.pt/13845> (Biblioteca Nacional de Portugal). 1550 m. leidime vokiečių kalba: „Dis alles oder zum groessern theil hab ich von dem weit erfarn Johan Hasentoedter so manch jar in Lyffland an den herren hoefen vnd Cantzelien gewesen / vil erfahren hat“ (cituojama iš: Meringer 1895: 493). Johanas Hezentoteris, muzikas, metraštininkas, poetas, Gdanskio miesto tarybos sekretorius, kilęs iš Hesijos, daugelį metų buvo susijęs su Karaliaučiumi ir Gdanku (nuo 1578 m. ėjo miesto tarybos sekretoriaus pareigas). Parašė išsamią pasaulio kroniką (*Chronica Das ist Beschreibung der furnernbsten gedechtniswürdigen Historien, Geschichten und Handlungen...*, Durch Johannem Hasentödter..., Zu Königsperg bey Johann Daubman. M. D. LXIX (Bibl. Narodowa, sygn.: XVI. Qu 1968)). Hezentoterio biografijos duomenis žr.: *Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliothek*. Theil 3. Bearbeitet von O. Günther. Danzig, 1909. 289–290; *Altpreußische Biographie herausgegeben ... von Christian Krollmann*. Band I. Königsberg (Pr.), 1941. 254 (Hassbargeno parašyta biograma).

³³ Chrzanowski 1906: 69, 121. Čia Livonijos aprašyme yra pateikti iš Miunsterio Bielskio nusižiūrėti skoliniai. Kai kurie skirtumai tarp Miunsterio ir Bielskio maldos teksto galėjo atsirasti dėl perrašymo arba spausdinimo klaidų.

visiškai nekreipė dėmesio į tai, kad jo pateikta malda yra latviška, ir nesiejo jos su Latvijos teritorija, nors Miunsteris aiškiai nurodė maldos kilmę. Turint omenyje didelę Lazijaus erudiciją, jo ryšius su intelektualia Bazelio aplinka bei ypatingą Miunsterio *Kosmografijos* populiarumą, sunku daryti prielaidą, kad Vienos mokslininkas nežinojo šio veikalo. Galbūt naudojosi pačiais anksčiausiais jo leidimais (prieš 1550 m.), o vėlesnių latvių „Tėve mūsų“ leidimų nepastebėjo. Galbūt tekstas, kuriuo jis naudojosi, nebuvo iš *Kosmografijos* arba buvo tik nuorašas iš šio veikalo, bet Lazijus apie tai nežinojo. Galų gale klaidingą latvių maldos identifikavimą, kaip ir didesnę jo išvadą apie herulus dalį, galima laikyti tipiškomis humanistinėmis mistifikacijomis³⁴.

Tokiomis mistifikacijomis buvo tikima dar XIX a., tad joms neatsispyrė ir Kojelavičius. Stebina faktas, kad jis vienareikšmiškai nepasakė, jog „Herulų malda“ yra parašyta latvių kalba. Šios maldos kalbą jis identifikavo kaip lietuvių ir latvių vartojamą kalbą. Kojelavičius tikriausiai žinojo lietuvių ir latvių kalbų skirtumus, taip pat žinojo latvišką „Tėve mūsų“ iš publikuotų tekstų arba iš savo jėzuitų vienuolyno konfratūrų³⁵. Galima manyti, kad Kojelavičiaus nevienareikšmį požiūrį nulėmė faktas, jog savo tyrinėjimuose stengėsi įrodyti kilnią antišką lietuvių kilmę, kuri harmonizuotų su Didžiosios Kunigaikštystės vaidmeniu viduramžių ir Naujųjų Amžių Europoje. Norint pasiekti šį tikslą, akivaizdus herulų kalbos tapatinimas su latvių kalba nebūtų buvęs racionalus. Galbūt panašiais motyvais vadovosi vėlesni tyrėjai, turėję daug platesnę lyginamąją kalbinę medžiagą negu Kojelavičius. XVII a. tokiu pavyzdžiu gali būti Christoforas Hartknochas, kuris gana aukštai vertino Kojelavičiaus istoriografinius pasiekimus ir jais rėmėsi, bet, vadovaudamasis prūsišku patriotizmu, herulų kalbą identifikavo kaip senųjų prūsų kalbą³⁶. Kiek vėliau Hartknochu pasėkė Matas Pretorijus (Matthaus Prătorius), kuris „Herulų maldos“ kalbą laikė senųjų prūsų kalba, pripažindamas herulus senųjų prūsų protėviais³⁷.

XVIII a. antrojoje pusėje vokiečių istorikas Augustas Liudvikas Šlozeris (August Ludwig Schlözer), pastebėjęs Lazijaus klaidą, atmetė versiją, kad malda parašyta herulų kalba, ir šios maldos tekstą laikė lietuvišku³⁸, o ne latvišku. XIX a. pradžioje Bohušas, nors ir turėjo gana daug kalbinės medžiagos, ne tikrai pripažino herulų maldą lietuviška, bet sugrįžo prie koncepcijos, tapatinančios lietuvių protėvius su herulais.

Atkreipkime dėmesį į dar vieną dalyką – Kojelavičiaus herulų teorijos recepciją. Istoriografijoje pažymima, kad *Lietuvos istorija* XVII–XVIII a. Lietuvoje buvo labai populiari, net tapo vadovėliu jėzuitų, o vėliau pijorų kolegijose³⁹. Tiesą sakant, Kojelavičiaus veiklas Lietuvoje atliko labai svarbų vaidmenį istorinės edukacijos srityje; jį platino mokyklinis jėzuitų teatras⁴⁰. Kita vertus, šis veiklas net iki XX a. nesulaukė antro leidimo, išskyrus

³⁴ Plg. H. Lovmianskio pastabas dėl herulų kilmės teorijos: Lelewel 1969: 16.

³⁵ Vienas iš šių konfratūrų galėjo būti Georgas Elgeris (1585–1672), misionieriaavęs Livonijoje, nusipelnęs latvių raštijai (Kolbuszewski 1982: 420–421). Kai kurie Elgerio latvių kalba parašyti darbai buvo išleisti Vilniaus Akademijos spaustuvėje XVII a. (Čepienė; Petrauskienė 1979: 59).

³⁶ *Alt- und Neues Preussen oder Preussischer Historien, zwey Theile....* Durch M. Christophorum Hartknoch.... Franckfurt und Leipzig.... Druckts Johann Andreoe. Anno MDC LXXXIV (egz. Biblioteki Kórnickiej, 3199). Hartknochas, panašiai kaip kiti tų laikų mokslininkai, ypač kreipė dėmesį į prūsų, lietuvių ir latvių kalbų artumą, ir tai sudarė geras sąlygas (kaip ir Kojelavičiaus atveju) įvairiai identifiikuoti „Herulų maldos“ kalbą.

³⁷ Pretorijus 2004: 284–312.

³⁸ Schlözer 1785: 27 („Herulen ist blos Lazius schuld, der ein littauisches Vaterunser für herulisch ausgab“). Šiuo atveju Šlozerio požiūriui gana didelę įtaką turėjo Kojelavičiaus autoritetas. Šis požiūris nebuvo motyvuotas tautiškomis emocijomis.

³⁹ Žr.: Puchowski 2002: 188–208.

⁴⁰ Zaborskaitė 1981.

XVII a. antrosios pusės leidimą, kurį į vokiečių kalbą išvertė Šlozeris. Laikydamasis savo „tautų kronikų“, istorikas minėtą vertimą pateikė savo veikalė, skirtame Lietuvos istorijai. Šis vertimas tebuvo *de facto* gerokai pakoreguota Kojelavičiaus darbo versija. Istoriografijoje šis faktas dažnai yra neįvertinamas, nors į tai gana seniai dėmesį atkreipė lietuvių istorikas Jonas Matusas⁴¹. Šlozeris nenutylėjo Kojelavičiaus apmąstymų apie lietuvių genezę (pateikė juos santraukoje), bet laikė juos nepagrįstais⁴². Tad savaime suprantama, kad jo parengta *Lietuvos istorija*, kuri nebuvo itin skaitoma nei Lietuvoje, nei Lenkijoje, ne tik kad nesustiprino lietuvių heruliškos kilmės teorijos, bet ir vertė ją atmesti.

Išversti Kojelavičiaus veikalą į lenkų kalbą XVIII a. apsiėmė kunigas Mykolas Ratomskis (1738–1776)⁴³, tačiau nežinoma, ar šį vertimą jis baigė. Yra žinomas tik jo *Lietuvos istorijos* antros dalies vertimas⁴⁴, bet neaišku, ar išvertė pirmą dalį. Įtikinamiausia versija, kad pirmos dalies, skirtos Lietuvos pagoniškajai praeičiai, vertimo kunigas Ratomskis nesiėmė, nutaręs, jog jis nereikalingas, arba šį darbą atidėjo vėlesniam laikui ir jo neatliko.

Tiek XVII a., tiek ir XVIII a. viduryje lietuvių romėniška kilmė buvo bajorijos atrakcija ir neatrodė, kad heruliška koncepcija iš esmės pakenktų šio požiūrio populiarumui⁴⁵. Pavyzdžiu čia galėtų būti Pranciškaus Paprockio veikaliukas *Namų žinios apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę*⁴⁶. Lietuvos istorijos pradžią autorius sieja su romėno Palemono atvykimu į jos žemes, kuris „pavadino šalį Litalija, arba Lietuva“⁴⁷. Paprockis žinojo apie herulišką Lietuvos pradžią, bet apie tai paminėjo savo knygos paskutiniame puslapyje, atskirame skyrelyje gana charakteringu pavadinimu: „O początkach niepewnych historii litewskiej“⁴⁸.

Pats Kojelavičius heraldikos darbuose nesirėmė savąja Lietuvos pradžios heruliška koncepcija. Jis lietuvius kildino iš Palemono – „Romos kunigaikščio“ ir jo žmonių, palaikė versiją apie jų atvykimą į Lietuvą X a., bet neužsiminė apie jų herulišką kilmę. Tikriausiai jautė, jog jo lietuvių kilmės teorija tarp bajorijos nėra populiori.

Atrodo, kad XVIII a. Kojelavičiaus *Lietuvos istorija* už Respublikos ribų buvo užmiršta⁴⁹. Susidomėjimas ja atgijo minėto Šlozerio atlikto vertimo dėka. Šis tarptautinėje arenoje aukštai vertinamas Getingos universiteto profesorius, Rytų Europos istorijos žinovas, nenuginčijamai pripažino Kojelavičių vienu geriausių ankstesnio amžiaus istoriografų⁵⁰. Tokia Šlozerio nuomonė yra ypatinga, nes įžymus vokiečių mokslininkas atstovavo Apšvietos epochos istoriografijai, kai kritiški tyrimai buvo atliekami remiantis istorijos skyrybomis

⁴¹ Matusas-Sedauskas 1930: 320.

⁴² Kojelavičiaus svarstymus apie Lietuvos herulišką kilmę pavadino „lietuviška pasaka“ („die litauische Fabel“), apie Palemoną pasakė, kad tiki juo lygiai taip pat, kaip Lechu ir Šventuoju Chrizostomu (Xynoris), žr.: Schlözer 1785: 9, 25. Plg.: Łowmiański 1932: 233.

⁴³ Popłatek 1973: 383. *Encyklopedia wiedzy...* 1996: 562.

⁴⁴ *Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie*, rkp 1329 II (pavadinimas pagal katalogą: „Historia litewska Kojalowicza“. Część II. Tłum p. X. Ratomskiego).

⁴⁵ Šis klausimas bus nagrinėjamas kitame mano straipsnyje.

⁴⁶ [F. Paprocki]. *Domowe Wiadomości o Wielkim Xięstwie Litewskim z przyłączeniem Historyj Tegoż Narodu, przedrukowane w Wilnie w drukarni J. K. Mści Akademickiej Societatis Jesu Roku 1763* (Vilniaus universiteto bibliotekos egz., sygn. IV 22537). Pirmas šio darbo leidimas pasirodė 1760 m.

⁴⁷ Ten pat: 15. Autorius neapibrėžė romėnų atvykimo į Lietuvą laiko, bet, matyt, buvo linkęs šį įvykį datuoti X a., kadangi Kerniaus, Palemono sūnaus, valdymą datavo (sekdamas Kojelavičiumi) „apie 1040 m.“

⁴⁸ Ten pat: 54.

⁴⁹ Kaip patikimą šiuo atveju galima pripažinti Šlozerio nuomonę (Schlözer 1785: 4), kuris teigė, jog jo laikais Europos istorikai Strijkovskio ir Kojelavičiaus veikalų nežinojo.

⁵⁰ Ten pat: 22.

su pasaka; dėl to buvo paneigta didelės istoriografijos⁵¹ palikimo dalies vertė. Nors Šlozeris aukštai vertino Kojelavičiaus mokslo nuopelnus, atmetė daugelį jo išvadų, tiesą sakant, visas tas, kurios buvo susijusios su Lietuvos istorija iki 1000 metų. Lietuvos-Lenkijos Respublikos Apšvietos epochos istoriografijoje nebuvo atsisakyta ankstesnės istoriografijos kritikos, ypač jos požiūrio į senovės tautos istoriją, nors ne visada tai buvo įmanoma pagrįsti patikimomis koncepcijomis⁵². Lietuvių kilmės iš herulų teorija tuo metu buvo praktiškai užmiršta. Tą geriausiai liudija faktas, kad šios teorijos atgimimas XIX a. pradžioje Bohušo dėka buvo priimtas kaip nepaprastas atradimas.

Nors Kojelavičiaus heraldikos darbais XIX ir XX a. mokslo pasaulis nuolat domėjosi, to negalima pasakyti apie jo istoriografinį palikimą. Šis palikimas nebuvo pakankamai įvertintas ir dėl to, kad remtasi XIX ar XX amžiaus darbų kriterijais, neatsižvelgiant į ankstyvosios Naujųjų Amžių epochos veikalus, arba kokiu nors vienu požiūriu (ypač Kojelavičiaus lietuvišku patriotizmu)⁵³. Vilniaus jėzuito pateiktoje Lietuvos pradžios istorijoje dažnai buvo įžvelgiama tik mažai reikšminga ankstesnių istoriografinių požiūrių modifikacija. Net nebuvo bandoma pažinti, kuo remdamasis XVII a. istorikas padarė savo išvadas.

Ryški mokslininkų pažiūrų kaita prasidėjo nuo 1970-ųjų. Šiuo metu Kojelavičiaus gyvenimas ir veikla lietuvių istoriografijoje yra vienas iš dažnesnių svarstymų objektų ir kelia didelį susidomėjimą tiek Lenkijoje, tiek ir kituose kraštuose⁵⁴. Galima tikėtis, kad kitų tyrimų metu bus išsamiai atskleisti įvairūs Kojelavičiaus originalios lietuvių kilmės teorijos formulavimo aspektai.

Gauta 2009 09 20
Parengta 2009 10 15

Literatūra

1. Bielski, M. *Kronika wszytkego Swyata na ssesc wyekow. Monarchie cztery rozdzielona <...>*. Kraków, 1551 (oficyna Floriana Unglera).
2. Bielski, M. *Kronika tho iesth historya Swiata na szess wiekow, a cztery Monarchie rozdzielona...* Drukowano w Krakowie u Mattheusza Siebeneychera Roku... 1564. S. k. 438 r. (egz. Biblioteki Kórnickiej, Cim. F 4063)
3. Bohusz, K. *O początkach narodu i języka litewskiego*. Warszawa, 1808. 102.
4. Chrzanowski, I. *Marcin Bielski. Studium literackie*. Warszawa, 1906.
5. Čepienė, K.; Petrauskienė, I. *Vilniaus Akademijos spaustuvs leidiniai 1576–1805. Bibliografija*. Vilnius, 1979.
6. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Opr. L. Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów. Kraków, 1996.

⁵¹ Grabski 2003: 356.

⁵² Kojelavičiaus svarstymus apie lietuvių kilmę parėmė žymiausias XVIII a. lenkų istorikas Adamas Naruszeviczius (1733–1796). *Lenkų tautos istorijos* pirmame tome (išspausdintame 1824 m.) lietuvių protėviais laikė (remdamasis Kojelavičiumi) *suromėnintus* alanus, kurių netapatino su herulais; tiesą sakant, ir pastaruosius buvo linkęs pripažinti dalyvavus lietuvių genezėje (žr.: Naruszewicz 1836: 30–32, 81–88).

⁵³ Toks požiūris nebuvo dažnas, bet XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. įsigalėjo nuomonė, kad Kojelavičiaus *Lietuvos istorija* yra ne toks originalus veikalas, palyginus su Strijkovskio *Kronika*. Kojelavičiaus istoriografinio palikimo įvertinimą XIX ir XX a. istoriografijoje pateikiu spausdinimui parengtame straipsnyje.

⁵⁴ Šio susidomėjimo pastaruju metu geriausias įrodymas – šiais metais balandžio 30 – gegužės 1 dienomis Vilniuje, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, įvykusi tarptautinė mokslinė konferencija „Albertas Vijūkas-Kojelavičius iš 400 metų perspektyvos“.

7. Erasmus Stella Libonothanus. De Borussiae antiquitatibus libri duo. *Scriptores Rerum Prussicarum*. Bd. 4. Von Th. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke (Hg.). Leipzig, 1870.
8. Friedrich, K. *Inne Prusy. Prusy Królewskie i Polska między wolnością a wolnościami* (1569–1772). Przekł. G. Waluga. Poznań, 2005.
9. Grabski, A. F. *Dzieje historiografii*. Poznań, 2003.
10. Grunau, S. *Preussische Chronik*. von M. Perlbach (Hg.). Lieferung I. Leipzig, 1875.
11. Hackmann, J. Preußische Ursprungsmythen. Entstehung und Transformation vom 15. bis ins 20. Jahrhundert. In *Preussen in Ostmitteleuropa. Geschehensgeschichte und Verstehensgeschichte*. M. Weber (Hg.). München, 2003.
12. Hartknoch, K. *Alt- und Neues Preussen oder Preussischer Historien, zwey Theile.....* Durch M. Christophorum Hartknoch.... Franckfurt und Leipzig.... Druckts Johann Andreoe. Anno MDC LXXXIV. (egz. Biblioteki Kórnickiej, 3199)
13. Jurginis, J. *Legendos apie lietuvių kilmę*. Vilnius: Vaga, 1971.
14. Jurkiewicz, J. Czy tylko plagiat? Uwagi w kwestii autorstwa Sarmatiae Europae descriptio (1578). In *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretacija*. Red. A. Dubonis ir kt. Vilnius, 2007.
15. Kiaupa, Z. Alberto Kojelavičiaus ir jo brolių kilmė bei šeima. *Lietuvos istorijos įvairenybės*. 2 knyga: *Albertas Vijūkas-Kojelavičius*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
16. Vijūkas-Kojelavičius, A. *Lietuvos istorija*. I–II d. Iš lot. k. vertė L. Valkūnas. Vilnius, 1989.
17. Kolbuszewski, S. F. Literatura łotewska. In *Dzieje literatur europejskich*. Cz. II. Pod red. W. Floryana. Warszawa, 1982.
18. *Cosmographia universalis Lib. VI. in quibus, iuxta certionis fidei scriptorum traditionem describuntur...* Auctore Sebastiano Munstero. Basileae apud Henrichvm Petri. Mense martio Anno Salutis M. D. LII. (elektroninė 1552 m. leidimo versija: Biblioteca Nacional Digital: <http://plrl.pt/13845> (Biblioteca Nacional de Portugal))
19. Lazius, W. *De gentium aliqvot migrationibus, sedibus, fixis, reliqvīs, linguarumque initiis et immunitationibus ac dialectis. Libri XII...* Francofvrti, Apud Andreae Wecheli heredes. Claudium Marnium et Joannem Aubrium, M. D. C. [1557]. (egz. Biblioteki Kórnickiej, 31316)
20. Lelewel, J. Dzieła. T. X.: *Dzieje Litwy i Rusi aż do unii z Polską w Lublinie 1569 zawartej*. Opr. J. Ochmański. Wstępem poprzedził H. Łowmiański. Warszawa, 1969.
21. Lelewel, J. *Wzmianka o najdawniejszych dziejopisach polskich i Uwagi nad rozprawą JW. JX. Bohusza: O początkach narodu i języka litewskiego*. Warszawa, 1809.
22. Lewaszkievicz, T. Joachim Lelewel a początki polskiej bałtologii językoznawczej. *Bałto-słowiańskie związki językowe. Prace Sławistyczne*. 81. Pod red. M. Kondratiuka. Wrocław, 1990.
23. Łowmiański, H. *Studia nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*. T. 2. Wilno, 1932.
24. Matusas-Sedauskas, J. Albertas Vijūkas Kojelavičius kaip Lietuvos istorininkas. *Praeitis*. T. 1. Kaunas, 1930.
25. Meringer, R. Ein altes lettisches Vaterunser. In *Archiv für slavische Philologie*. Siebzehter Band. von V. Jagič. (Hg.) Berlin, 1895.
26. Naruszewicz, A. *Historia narodu polskiego*. T. 1. Wydanie nowe Jana Nepomuncena Bobrowicza. Lipsk, 1836.
27. Niendorf, M. *Das Großfürstentum Litauen. Studien zur Nationsbildung in der Frühen Neuzeit (1569–1795)*. Band 3. Veröffentlichungen des Nordost-Instituts. Wiesbaden, 2006.
28. Ochmański, J. *Historia Litwy*. Wrocław, 1990.
29. Popłatek, J. *Komisja Edukacji Narodowej. Udział byłych jezuitów w pracach Komisji Edukacji Narodowej*. Kraków, 1973.

30. Pretorius, M. *Prūsijos įdomybės arba Prūsijos regykla*. T. 2 [Matthaeus Praetorius. *Deliciae Prusicae oder Preussische Schaubühne*. Zweiter Band]. Parengė I. Lukšaitė. Vilnius, 2004.
31. Puchowski, K. Litwa – Korona – Europa w ars educandi jezuitów w Rzeczypospolitej. In *Między Zachodem a Wschodem. Studia z dziejów Rzeczypospolitej w epoce nowożytnej*. Red. J. Staszewski, K. Mikulski, J. Dumanowski. Toruń, 2002.
32. Rowell, S. C. How did Długosz Come to Explain the Origins of Prussia? In: *Istorijos akiračiai*. Red. A. Dubonis, Z. Kiaupa, E. Rimša. Vilnius, 2004.
33. Sabaliauskas, A. *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija iki 1940 m.* Vilnius, 1979. 8–9.
34. Schlözer, A. L. Geschichte von Littauen, als einem eigenen Großfürstenthume, bis zum J. 1569. *Geschichte von Littauen, Kurland und Liefland*. Von August Ludwig Schlözer und Ludwig Albrecht Gebhardi. Halle, bey Johann Jacob Gebauer, 1785. (egz. Biblioteki Kórnickiej, 32348)
35. Strzelczyk, J. *Goci – legenda i rzeczywistość*. Warszawa, 1984.
36. Strykowski, M. *Kronika polska, litewska, żmudzka i wszystkiej Rusi*. T. I. Warszawa, 1846 (wydanie M. Malinowskiego, Przedruk techniką fotooffsetową, Warszawa, 1985).
37. Wijuk Kojalowicz, W. *Herbarz Rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium...* Kraków: Wyd. F. Piekosiński, 1897.
38. Zaborskaitė, V. *Prie Lietuvos teatro ištakų. XVI–XVIII a. mokyklinis teatras*. Vilnius, 1981.
39. [Vijūkas–Kojelavičius, A.] *Historiae Litvanae pars prior: De rebus Litvanorum ante susceptum Christianam Religionem, conjunctionemque Magni Litvaniae Ducatus cum Regno Poloniae, Libri Novem...* Dantisci, sumptibus Georgii Försteri..., A[nno] 1650.

JAN JURKIEWICZ

Wojciech Wijuk-Kojołowicz as the initiator of the theory of Herulic origin of Lithuanians

Summary

An important part of the national identity of the 16th–18th century Lithuanian nobility was the belief that Lithuanians descended from ancient Romans. In the 17th century, a new concept was proposed by the Lithuanian historian Wojciech Wijuk-Kojołowicz. He claimed that Lithuanians descended from Heruli whom he classified as Sarmatians. Although the identification of Lithuanians with Heruli was wrong, it deserves attention as an example of a 17th-century historical explanation of the mystery of the nation's origins. To create a new vision of the earliest history of Lithuania, Kojołowicz used mainly sources of Lithuanian, Prussian and West European historiography. In his research, he relied greatly on the philological method and stressed the affinity among the Lithuanian, Latvian and Prussian languages. This paper presents the genesis of the concept of the Herulic origin of Lithuanians (with a particular focus on the research conducted by Kojołowicz), its relation to alternative historiographic views, the impact on the subsequent historiography (of the 17th and 18th centuries) and its reception by Lithuanian nobility. Further insights are needed to understand why the concept of the Herulic origin of Lithuanians was not widely accepted in the 17th and 18th centuries but gained great popularity in the early 19th century.

Key words: Wijuk-Kojołowicz, Heruli